This document is an historical remnant. It belongs to the collection Skeptron Web Archive (included in Donald Broady's archive) that mirrors parts of the public Skeptron web site as it appeared on 31 December 2019, containing material from the research group Sociology of Education and Culture (SEC) and the research programme Digital Literature (DL). The contents and file names are unchanged while character and layout encoding of older pages has been updated for technical reasons. Most links are dead. A number of documents of negligible historical interest as well as the collaborators' personal pages are omitted.

The site's internet address was since Summer 1993 www.nada.kth.se/~broady/
and since 2006 www.skeptron.uu.se/broady/sec/.

En ekonomhistorisk och utbildningssociologisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919 - 2006[1]

Andreas Melldahl
andreas.melldahl@edu.uu.se
Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), Uppsala Universitet
Papper för presentation vid sessionen ”Socialt ursprung, utbildning och karriär”
Ekonomisk-historiska mötet, Stockholm 12-14 oktober 2007

Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet – kort beskrivning

En dag i juni år 1919 samlades på Grand Hotel i Stockholm ett antal representanter från akademin, näringslivet, politiken, kyrkan och den kulturella världen och grundade Sverige-Amerika Stiftelsen. Dessa personer var oroade över ”bristen på närmare förbindelser mellan Sverige och Nordamerikas Förenta Stater” och stiftelsen skulle därför verka för att stärka dessa relationer genom att ”främja utbytet av vetenskapliga, kulturella och praktiska erfarenheter mellan de båda länderna”.[2] Stiftelsen har sedan dess arbetat för att skapa, upprätthålla och utvidga detta utbyte, genom aktiviteter på flera olika områden.

Framför allt har Sverige-Amerika Stiftelsen verkat genom att vara en central aktör på marknaden för studieresor mellan Sverige och USA (efter andra världskriget även Kanada). Detta har skett bland annat genom ett omfattande stipendieprogram, där individer har sökt ekonomiskt bistånd för studier, resor och praktik. Länge var stiftelsen en av mycket få aktörer som gav bidrag speciellt ämnade för högre studier utomlands – och därmed med viss sanno-

[1] Detta papper är skrivet i anslutning till projektet ”Transnationella strategier inom den högre utbildningen. Sveriges förhållande till Frankrike och USA, 1919-2009” under ledning av Mikael Börjesson vid Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), Institutionen för utbildning, kultur och medier (EDU), Uppsala universitet. Projektet finansieras av Vetenskapsrådet, UVK. Se: http://www.skeptron.uu.se/transnat/
[2] Blanck, Dag (1989) *Sverige-Amerika Stiftelsen – De första sjuttio åren 1919–1989* Stockholm: Sverige-Amerika Stiftelsen, s. 6f.

likhet gjorde studierna möjliga för fler än de som kunde bekosta dem själva.[3] Genom donationer från flera håll, men i synnerhet från näringslivet, har stiftelsen årligen kunnat dela ut ett antal *egna stipendier*. Från starten 1919 till och med 2006 har inte mindre än 2 183 stipendiater utsetts, med medel från stiftelsen. Det är dessa stipendiater som står i fokus för detta papper.[4]

Diagram 1: Antal stipendiater per år, 1919-2006

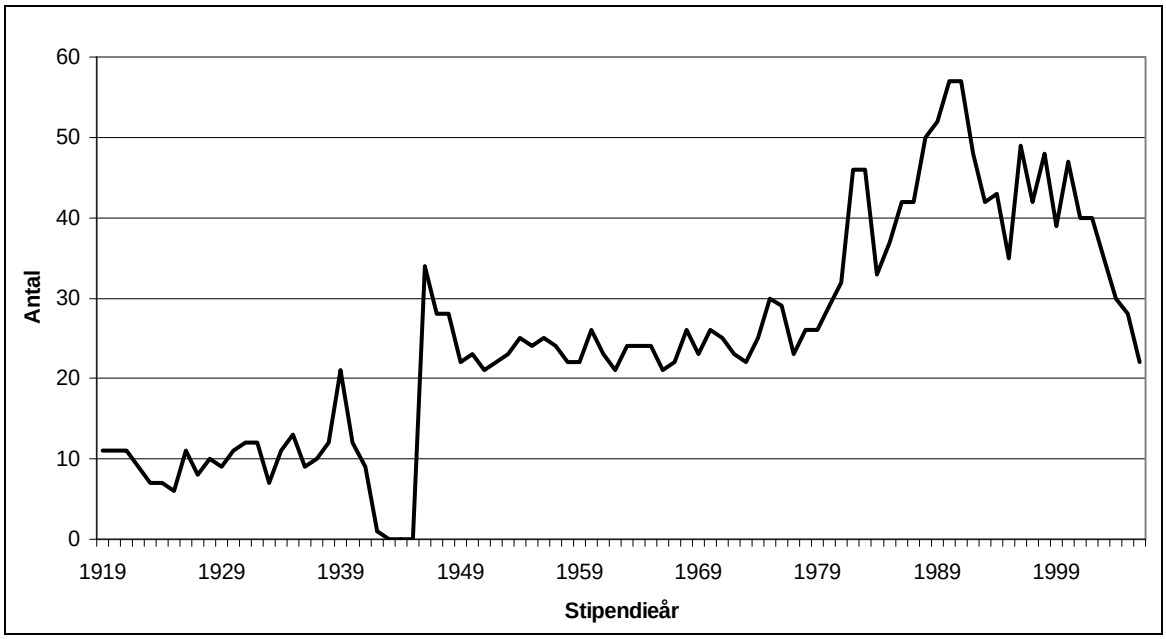

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

Av diagram 1 framgår hur antalet stipendiater utsedda av Sverige-Amerika Stiftelsen har förändrats över tid. Under en första period, före andra världskriget, delades årligen ungefär 10 stipendier ut. Världskriget hejdade takten, men när freden var sluten fördubblades nivåerna till omkring 20 stipendiater per år. Denna nivå bibehölls fram till 80-talet, varefter det årliga antalet har fluktuerat mellan drygt 20 och nästan 60 stipendiater per år.

Utbildning och ekonomi – utbildning och sociologi

Sverige-Amerika Stiftelsen möjliggör akademisk utbildning, forskning och praktik i USA och Kanada för talangfulla och motiverade studenter. När dessa studenter återvänder till Sverige har de

[3] Blanck, Dag (1992) ”The Impact of the American Academy in Sweden” i: Lundén, Rolf & Erik Åsard (red.) *Networks of Americanization – Aspects of American Influences in Sweden* Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Anglistica Upsaliensia 79*, Uppsala, s. 83.

[4] Förutom dessa egna stipendiater har stiftelsen också på olika sätt förmedlat kontakten mellan Sverige och Nordamerika för cirka 3 600 svenska studenter på collegenivå, 1 500 stipendiater med medel från annat håll än stiftelsen (de så kallade ”honorärstipendiaterna”) samt 1 800 praktikanter (utbyte mellan svenska och amerikanska företag). Sammanlagt har således alltså drygt 9 000 individer passerat genom de portar som Stiftelsen öppnat för studier och arbete på andra sidan Atlanten.

> med sig spjutspetskompetens, internationella erfarenheter och kontakter av stort värde för svenskt näringsliv, samhällsliv och forskning.[5]

Ovanstående citat återger Sverige-Amerika Stiftelsens *verksamhetssyfte*, dess sätt att ”främja utbytet” av utbildning, forskning och praktik mellan Sverige och Nordamerika. Men det säger också någonting om *ytterligare och vidare syften*. Dels att de stipendiater och praktikanter som stiftelsen skickar västerut ska återvända till Sverige med kunskaper, erfarenheter och kontakter som kan vara till gagn för en mycket större skara än endast stipendiaterna själva. Stiftelsen är med detta alltså del i den samhälleliga produktionen av kunskap och dess verksamhet måste förstås mot denna bakgrund. Det andra syftet, att utbytet i sig ska vara nyttigt för ”näringsliv, samhällsliv och forskning”, föregår därmed på sätt och vis det första, att möjliggöra själva utbytet. Dels så säger verksamhetssyftet också någonting om själva stipendiaterna – att de ska vara ”talangfyllda och motiverade” samt återvända med ”spjutspetskompetens, internationella erfarenheter och kontakter”. I detta papper riktas intresset åt båda dessa håll: 1) Att studera på vilket sätt stipendiaternas resor är nyttigt för svenskt näringsliv och samhällsliv men i synnerhet svensk ekonomi. Detta genom att presentera och beskriva stiftelsens verksamhet – uttryckt i form av de ämnen som har premierats genom stipendier – på en mycket aggregerad nivå. Därmed vill jag belysa relationen över tid mellan framför allt stipendiaternas ämnesval och svensk ekonomi under olika perioder. Vad, allmänt uttryckt, är värdet för svenskt näringsliv, samhällsliv och forskning av denna specifika produktion av kunskap? Hur yttrar sig den eventuella relationen mellan utbildning och ekonomi? Här utgår jag ifrån Lennart Schöns strukturcykliska beskrivning av 1900-talets ekonomi, med särskild vikt vid de tillväxtområden han nämner. 2) Att undersöka relationen mellan stipendium och stipendiat. Kompetensen, kontakterna och erfarenheterna måste ha sina bärare; stiftelsens stipendieverksamhet förutsätter kvalificerade (talangfyllda och motiverade) stipendiater för att fungera. Vilka är dessa stipendiater och vad har kompetensen, erfarenheterna och kontakterna för värde för dem, när de återvänder från sin resa?

De huvudsakliga frågeställningar som detta papper söker besvara är följaktligen:

1. Hur har stiftelsens gynnande av ämnen sett ut och förändrats under dess verksamhetstid?

[5] Sverige-Amerika Stiftelsen, *Verksamhetsberättelse 2006*.

2. Hur är förhållandet mellan stipendiaternas ämnesval och de strukturcykler Lennart Schön nämner för 1900-talet?

3. Hur ser den sociala rekryteringen till stipendierna ut?

4. Hur ser stipendiaternas karriär ut efter stipendiet?

Källmaterial och metod

Huvudsakligen är det empiriska underlaget för denna studie en sammanställning av olika beståndsdelar av Sverige-Amerika Stiftelsens eget arkiv. För studiens syften har tre primära källmaterial använts: stiftelsens *Årsberättelser*, dess *intranätbaserade alumniregister* och ett *kortregister*.

Årsberättelserna, eller *verksamhetsberättelser* som de kallas under senare år, innehåller information om stiftelsens ekonomiska resultat, styrelse, fullmäktige, kansli, samt – vilket har varit av avgörande intresse – en kort beskrivning av årets stipendiater, collegestudenter och praktikanter. Det intranätbaserade alumniregistret är en relativt ny struktur för information om stipendiaterna och innehåller data om samtliga individer som rest på stipendium, collegestudier eller praktik genom stiftelsens försorg från 1992 till och med dags dato. Registret innehåller betydligt mycket mer information än årsberättelserna: data finns bland annat om bostadsadress, arbete, meriter, kategorisering av deras studieämne, ytterligare information om vistelsen i USA eller Kanada, resans längd *med mera*. Kortregistret var förr vad dataregistret är nu, innan detta fanns. Således finns här mer detaljerad[6] information om de individer som behandlats av stiftelsen, oavsett personkategori: resmål, ämne, arbete, titel, bostadsort, längd på resan *et cetera*. Skillnaden är att denna information är samlad på ett papperskort per individ.

Sammanställningen har startat med årsberättelserna. Från dessa har information om varje års stipendier samlats, som grund i en databas. Alumniregistret har relativt enkelt kunnat extraheras från intranätet på stiftelsen till en excel-fil som sedan har bearbetats för att

[6] Detta varierar dock över tid: om de första decenniernas stipendiater finns betydligt mer skissartad och fragmentarisk information än om efterkrigstidens.

motsvara formen på informationen i databasen och införlivats i denna. Informationen från kortregistret har påförts databasen namn för namn.[7]

Underlaget till den mer utbildningssociologiska delen av denna studie utgörs av material inhämtat från tryckta biografiska källor (*Vem är det* och *Vem är vem*). Stipendiaterna har helt enkelt eftersökts i dessa källor och all funnen relevant information har samlats i en databas. I de fall de har påträffats har data om socialt ursprung (uttryckt genom faderns titel), födelsedatum, titlar och anställningar samlats in.

För båda materialen gäller att de har strukturerats och bearbetats kvantitativt för att möjliggöra jämförelser och redovisas med hjälp av deskriptiv statistik.

Lennart Schöns teoretiska modell

I denna studie utgår jag ifrån Lennart Schöns beskrivning av den moderna svenska ekonomiska historien. Detta eftersom den skapar en effektiv och tydlig bild genom sitt strukturella schema, som kan användas som referenspunkt vid undersökningen av de eventuella variationerna i Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiaters ämnesval under dess verksamhetstid. Syftet med detta är att kunna jämföra det utbildningsinnehåll som stipendiaterna manifesterar med inriktningstrender och specifika tillväxtområden inom svensk ekonomi. Jag är således mest intresserad av hans beskrivningar och resonemang som just en *beskrivning* och koncentrerar därför mig inte särskilt på cykelprogressionen i sig eller på varför olika faser har följt på varandra. Schöns modell utgår ifrån premissen att det går att urskilja ett visst mönster för den ekonomiska utvecklingen, ett mönster som har upprepats sedan industrialismens genombrott. Mönstret är en cyklisk genomgång av ett antal faser. De cykliska upprepningarna kan därför också användas för en periodisering av den moderna svenska ekonomiska utvecklingen, där en cykel blir detsamma som en period. Varje period har varit mellan 40 år och 50 år lång. Perioderna är uppbyggda kring de två huvudfaserna *om-*

[7] Fördelen med att på detta sätt triangulera informationen från olika källor är att deras respektive svagheter till stor del vägs upp av de andras styrkor. Årsberättelsernas knapphändiga information kompletteras exempelvis av alumninätverket och kortregistret, medan risken för eventuella luckor bland korten uppvägs av det goda källäget för årsberättelserna. Årsberättelerna finns i obruten serie för hela stiftelsens verksamhetstid, varför risken för att en utnämnd stipendiat ska saknas i materialet kan bedömas som liten, men innehåller som jag nämnt inte så utförlig information. Det samma gäller för alumniregistret – samtliga stipendiater som nämnts i årsberättelser har påträffats i detta och information om dessa har (dock efter visst exceltrixande) kunnat påföras. Enstaka papperskort, och därmed önskad ytterligare data, har däremot saknats, och som jag nämnt dessutom varierat i mängd information. För en handfull stipendiater under perioden 1919 till 1992 har endast de uppgifter som årsberättelserna erbjudit således påträffats och samlats in.

vandling och *rationalisering* som tillsammans både föregås och efterföljs av en fas av *kris*; hela förloppet kan således skrivas *kris–omvandling–rationalisering–kris*.[8]

Tabell 1: Cykler i den moderna svenska ekonomiska historien

Period	Tidsspann	Cykel
1	1790 -1850	Jordbrukets omvandling
2	1850 -1890	Tidig industrialisering inom jordbruket
3	1890 -1930	Det moderna industrisamhällets genombrott
4	1930 -1975	Det moderna industrisamhällets utveckling med en växande tjänsteproduktion
5	1975 -	Tjänstesamhällets eller det postindustriella samhällets genombrottsperiod

Källa: Schön, Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel,* Stockholm: SNS Förlag, s. 24.

Tabell 1 visar Schöns periodisering av modern svensk ekonomi. Under den tid som Sverige-Amerika Stiftelsen har varit verksam är det således hans beskrivningar av de tre sista perioderna som är relevanta.[9]

[8] Schön, Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel* SNS Förlag: Stockholm, s. 23f.

[9] Jag väljer att inte ge någon presentation av Schöns beskrivningar här för de olika faserna, utan de införlivas istället i undersökningen av stipendiaternas ämnesval och förändringar av dessa.

Variationen i stipendiaternas ämnesval och koppling till strukturcykler

Stipendiaternas ämnesval

Diagram 2: Andel av stipendiater, fördelade efter ämnen 1919-2006

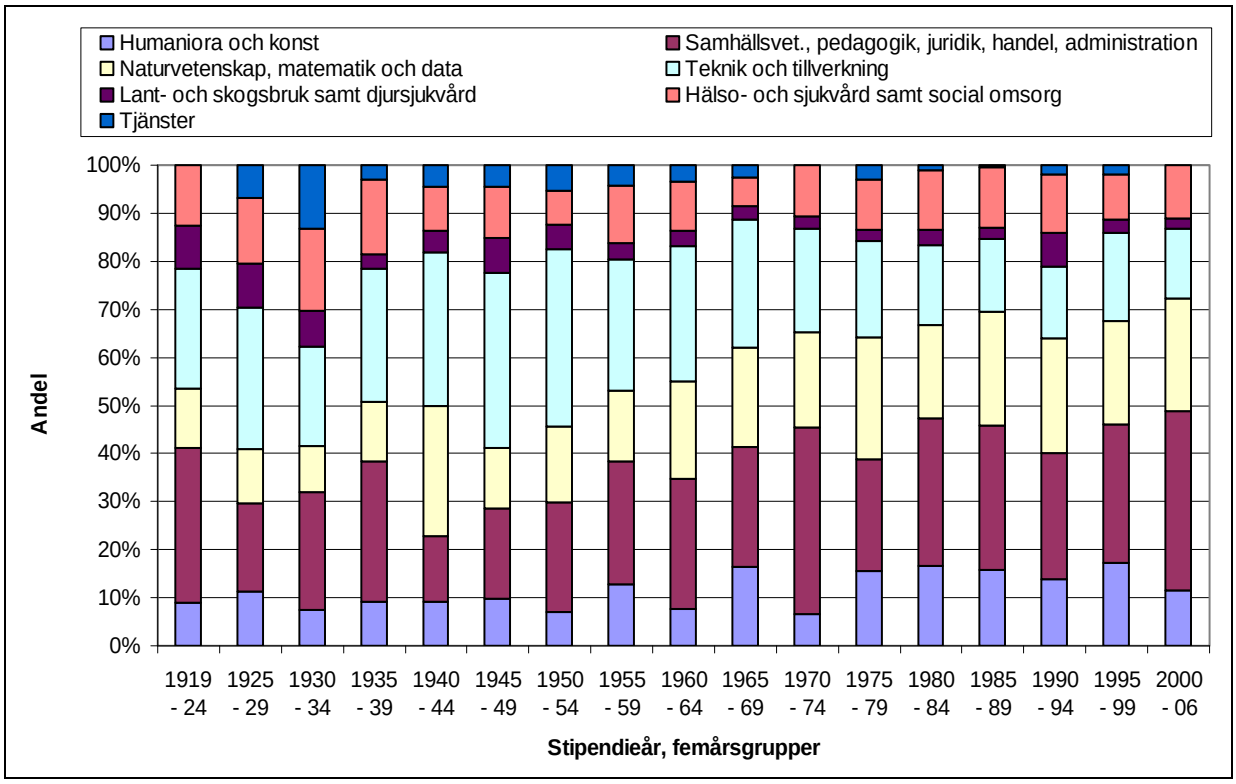

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.
Anmärkning: De sju kategorierna är baserade på en modifierad version av SUN 2000:s ensiffriga kod, pedagogik har förts till samhällsvetenskap. Tidsaxeln är indelad i 5-årskategorier, förutom 1919-24 (6 år) och 2000-06 (7 år).[10] N = 2183.

I diagram 2 visas hur andelen stipendiater representerande olika ämnen, på den mest aggregerade nivån – indelade i sju grova kategorier, har förändrats över tid. Teknikgruppen och samhällsvetenskapsgruppen var procentuellt störst fram till och med 60-talet och samhällsvetenskap och naturvetenskap har varit störst sedan dess. De två kategorierna ’Tjänster’ och ’Lant- och skogsbruk samt djursjukvård’ har genomgående varit de minsta, förutom under perioden 1930-34 när ’Tjänster’ var större än ’Humaniora och konst’. ’Hälso- och sjukvård samt social omsorg’ har hållit sig på en ungefärlig årlig andel på drygt tio procent och andelen ’Humaniora och konst’ har också varit relativt konstant, även om kategorins antal och andel något ökat i storlek sedan mitten av 70-talet.

[10] Att stipendiaterna har grupperats på tidsaxeln beror på det relativt låga antalet som om resultaten redovisas årsvis gör fördelningarna otydliga och deras förändringar svåra att urskilja.

Det är framför allt mellan de tre resterande kategorierna (teknister, samhällsvetare och naturvetare) som de stora förändringarna skett. Under mellankrigstiden dominerade först teknik och samhällsvetenskap över naturvetenskap, men naturvetenskapen expanderade stort under andra världskriget (detta dock när antalet stipendiater, som läsaren kanske minns från diagram 1, var mycket lågt) och var då volymmässigt större än samhällsvetenskapen samtidigt som teknik seglade upp som den allra största kategorin. Efter kriget fortsatte teknik länge att vara den klart dominerande, men samhällsvetenskapen och sedan även naturvetenskapen har successivt ökat sina andelar på teknikens bekostnad. Inom dessa tre är det samhällsvetenskap som tycks ha varit den mest stabila, dess relativa storlek och dominans under senare tid är mycket beroende på en nedgång i antalet teknikstipendiater. Relationerna mellan de olika ämnena går dock att demonstrera tydligare.

Tabell 2: Andel av stipendiater per decennium, fördelade efter ämnesgrupp

	1919-1929	**1930-1939**	**1940-1949**	**1950-1959**	**1960-1969**	**1970-1979**	**1980-1989**	**1990-1999**	**2000-2006**
N	100	118	134	231	234	255	409	460	242
Samhälls- och beteendevetenskap	**11**	6	7	7	7	**12**	**13**	11	**14**
Företagsekonomi, handel och administration	9	**14**	3	10	**14**	11	**11**	**13**	**14**
Biologi och miljövetenskap	3	1	3	3	7	7	10	8	**15**
Fysik, kemi och geovetenskap	10	9	9	9	10	**12**	8	**12**	5
Teknik och teknisk industri	**14**	**15**	**19**	**18**	**15**	11	10	**12**	11
Material och tillverkning	5	5	**10**	**11**	7	3	2	1	2
Hälso- och sjukvård	**11**	**14**	7	9	6	10	12	10	11
övriga ämnen	*37*	*36*	*41*	*32*	*35*	*33*	*33*	*33*	*27*
Total (%)	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.
Anmärkning: 21 ämneskategorier, baserade på SUN 2000:s tvåsiffriga kod. Gruppering efter decennium, förutom 1919-1929 (elva år) och 2000-2006 (sju år).

Tabell 2 illustrerar förändringarna av nivåerna mellan ämnena, här något mer preciserade. I tabellen, som ska läsas lodrätt, framgår tydligare vilka ämnen som dominerade vilka perioder. De två största ämnena (eller ibland tre) är fetstilmarkerade. ’Teknik och teknisk industri’ var det största fram till och med 1960-talet, tillsammans med ’Material och tillverkning’ hade det en andel på nästan en tredjedel (29 %) av stipendiaterna under 40- och 50-talet. Efter detta har naturvetenskap och samhällsvetenskap en större andel av stipendiaterna. Detta understryker också slutsatsen från diagram 2: De ämnen som representerades av den största andelen av stipendiaterna förskjuts över tid från teknikgruppen till samhällsvetenskap och naturvetenskap. På denna mycket aggregerade och generella nivå är således den övergripande

volymtrenden en övergång från teknikdominans till en dominans av samhälls- och naturvetenskap bland stiftelsens stipendiater.[11]

Stipendiaternas ämnesval kopplat till ekonomiska strukturcykler

Genom ett nedslag kommer jag här att undersöka kopplingen mellan de ämnen som Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater åker till Nordamerika för att studera och de strukturcykler som Schön beskriver för 1900-talet, med särskilt fokus på de tillväxtområden för de olika faserna som han nämner. Om en sådan koppling mellan utbildning och ekonomi finns borde den återspeglas genom att andelen stipendiater som studerar ett visst ämne därmed förväntas vara större än ”normalt” under den tid när Schön nämner ämnet eller ämnesområdet som expansivt eller tongivande i den svenska ekonomin. I tabell 3 nedan återges Schöns periodisering över de faser som inträffat under 1900-talet och vad för tema som kännetecknar de olika faserna (periodnumreringen är densamma som i tabell 1).

Tabell 3: Periodisering och tematik för 1900-talets faser

Period	Tidsspann	Fas	Fasens övergripande tema
3	1910-30	Rationalisering	Industrisamhällets formering
4	1930-55	Omvandling	Industrisamhällets konsolidering
4	1955-75	Rationalisering	Välfärdssamhällets framväxt
5	1975-	Omvandling	Tredje industriella revolutionens genombrott

Källa: Schön (2000).

Nedslaget är i period 4 mellan 1955 och 1975. Efter andra världskriget beskriver Schön att det var ett ”teknologiskt gap” mellan USA och Europa och i och med att han dessutom kallar denna period industrialismens guldålder ligger det också nära till hands att misstänka att den dominerande gruppen bland stiftelsens stipendiater för denna period var teknologer.[12] Att så är fallet har jag visat i diagram 2 och tabell 2, men gruppen kan studeras närmare och tydligare kopplas till specifika tillväxtområden inom industrin. I tabell 4 nedan redovisas fördelningen av dessa teknikstipendiaters olika inriktningar under efterkrigstiden.

[11] En jämförelse mellan variationerna i stipendiaternas ämnesval och variationerna inom detsamma hos studenter inom den allmänna högre utbildningen visar att dessa inte överlappar, utan att det skett förändringar i fördelningarna över tid bland stiftelsens stipendiater, medan förändringar i den högre utbildningen har varit i volym snarare än inriktning. Detta bör innebära att variationerna bland stipendiaternas ämnesval inte helt kan hänföras till förändringar inom den högre utbildningen (se Melldahl (2007) ”Västerled tur och retur – en ekonomhistorisk och utbildningssociologisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919-2006” Magisteruppsats i ekonomisk historia vid Ekonom-historiska institutionen vid Stockholms universitet).
[12] Schön (2000) s. 371f.

Tabell 4: Andel teknologistipendiater, fördelade efter inriktning 1945-1974

	1945-1949	**1950-1954**	**1955-1959**	**1960-1964**	**1965-1969**	**1970-1974**	*TOTALT (n)*	*TOTALT (%)*
Berg-, mineral- & materialteknik	22	**26**	**44**	**27**	23	23	*56*	*27*
Energi- och elektroteknik	10	17	16	15	10	4	*25*	*12*
Elektronik, datateknik, automation	**24**	12	9	24	**29**	15	*39*	*19*
Fordons- & fartygsteknik	10	12	16	15	3	4	*21*	*10*
Samhällsbyggnad, arkitektur & byggnadsteknik	20	12	6	18	19	**38**	*37*	*18*
Teknik, teknisk fysik, övrig teknik	15	21	9	0	16	15	*27*	*13*
Summa (%)	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**		*100*
Antal (n)	*41*	*42*	*32*	*33*	*31*	*26*	*205*	

Källa: Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv, bearbetning.

Tabell 4 visar, i procent per femårsgrupp, hur stipendiaterna inom teknikgruppen under denna period var fördelade över sex mer specificerade inriktningar. Den procentuellt största inriktningen för varje tidsperiod är markerad med fet stil. Från tabellen framgår att mellan 1950 och 1965 var ’Berg- mineral- & materialteknik’ den största gruppen. Detta visar sig också stämma mycket väl med hur Schön beskriver trenden för denna industrigren för samma period. Tunga näringsinriktningar som krävde mycket investeringar var under denna period på frammarsch och ”[gruvor], järn- och stålverk, övriga metallverk […] växte kraftigt”[13]. Kulminationen i material- och mineralindustrisektorn skedde med andra ord just under den period när andelen stipendiater inom detta ämnesområde var som störst, sett även över hela Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhetstid.[14] En generell inkomstökning i samhället under perioden bidrog till att också elektroteknikindustrin expanderade, tillsammans med en allmän rationalisering av produktionen i form av ökad automatisering genom exempelvis industrirobotar. Även för fartygs- och fordonsindustrin var detta en blomstringstid. Varvsindustrin var under 40- och 50-talen som mest lönsam och fordonstillverkare som Volvo hade en god tillväxt under 50- och 60-talen.[15] Även om mönstret för dessa teknikinriktningar inte är lika framträdande som för bergsteknikgruppen är de väl företrädda av stipendiater under 40-, 50- och 60-talen. Tydligaste är det kanske för fartygs- och fordonsteknik, som uppvisar en stor andel under början av det studerade tidsspannet, men går tillbaka mot slutet. Samhällsbyggnadsgruppen är intressant med en stor mycket andel mot slutet av perioden och

[13] Schön (2000) s. 419.
[14] Se bilaga 1:3 i Melldahl 2007.
[15] Schön (2000) s. 421ff.

sammanfaller med den svenska byggnadsboomen, där bostadsbristen skulle ”byggas bort”, uttryckt exempelvis genom miljonprogrammet mellan 1965 och 1974.[16]

Stiftelsens stipendiater – ett utbildningssociologiskt perspektiv

I detta avsnitt kommer jag att studera ett urval av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendiater, som har eftersökts i de tryckta biografiska källorna, med avseende på deras sociala ursprung och karriärer efter stipendiet. De stipendiater jag har letat efter är inom ämnena *företagsekonomi*, *nationalekonomi*, *sociologi* och *pedagogik* och erhöll sina stipendier under 50-, 60- eller 70-talet. Sammanlagt är det 84 individer (46 i företagsekonomi, 12 i nationalekonomi, 15 i pedagogik och 11 i sociologi).[17] Samhällsvetenskap är särskilt intressant att studera under denna period bland annat eftersom det var inom den humanistiska fakulteten, varur samhällsvetenskaplig utvecklades, som den största ökningen av antalet studenter skedde i och med utbildningsexpansionen under efterkrigstiden.[18] Ökar utbudet, genom fler studieplatser, minskar också efterfrågan proportionellt, uttryckt i ett tänkt söktryck per plats. En öppen intagning, som var fallet i den humanistiska fakulteten från slutet av 60-talet (det vill säga även till naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig fakultet), borde alltså leda till en mycket bredare rekrytering än vad som är fallet inom till exempelvis läkarutbildningen, vars status vidmakthålls genom ett litet intag och ett stort söktryck.[19] Att studera stipendiater inom exempelvis samhällsvetenskap minskar därför med andra ord ”risken” att finna ett urval vars sammansättning snarare förklaras av universitetens och högskolornas rekrytering än av stiftelsens.

Kapitalbegreppet

För att beskriva stipendiaternas sociala bakgrund och inriktningen på deras karriärvägar efter stipendiet har jag utgått ifrån Pierre Bourdieus kapitalbegrepp. Till skillnad från traditionella uppdelningar i samhällsklasser, som endast tar hänsyn till ”vertikala” förhållanden (exempelvis *arbetarklass*, *medelklass* och *överklass*) är det genom Bourdieus teori, med ett mer differentierat stratifieringsbegrepp – olika *typer* av kapital – möjligt att även urskilja

[16] Schön (2000) s. 392.
[17] I skrivande stund är jag sysselsatt med en utökad studie av stiftelsens stipendiater enligt samma metod, i denna har samtliga stipendiater för perioden 1919-1949 än så länge eftersökt, det vill säga 353 stycken. Av dessa har 231 (65 %) påträffats i källorna.
[18] Det kan visserligen diskuteras om pedagogik hör till samhällsvetenskap, men i denna studie har ämnet konsekvent förts dit.
[19] Rekryteringen till läkarutbildningen är, enligt en analys av högskolefältet 1998, också den mest selektiva – mängden förvärvat och nedärvt kapital bland de antagna studenterna är där högst. (Börjesson, Mikael (2005) *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York* Uppsala: SEC Research Reports 37, Nov. 2005 s. 487f.).

”horisontella” skillnader. Utifrån de olika kapitalarterna går det att göra en åtskillnad mellan *volymen* kapital och kapitalets *sammansättning*.[20] Skillnader kan med andra ord inte bara registreras mellan *de som har mycket* och *de som har lite*, utan även skillnader i *vad man har för resurser*. Bland de kapitalarter som Bourdieu definierar och beskriver är det här framför allt *ekonomiskt* och *kulturellt* kapital som är av intresse. Förenklat är ekonomiskt kapital vad som i vardagligt tal menas med kapital – pengar. En lättförståelig underkategori till kulturellt kapital är *utbildningskapital*. Genom att studera erhåller individen betyg och examina, det vill säga utbildningskapital. Detta kan sedan växlas in mot ekonomiskt kapital i form av en högre lön (än utan jämförbart utbildningskapital) och genererar i många fall också tillgångar i form av kulturellt kapital.[21] Kulturellt kapital står således i motsättning till ekonomiskt kapital, men är liksom detta socialt differentierande och kan föras vidare mellan generationer.[22] För att reproducera eller avancera sin position är det avgörande för aktörer att bevara och helst öka sina tillgångar. De använder sig därför av olika *strategier*, medvetna eller omedvetna, för att bevara eller öka sitt innehav av kapital. Olika kapitaltillgångar (i mängd och i art) ger upphov till skillnader mellan gruppers strategier. Strategierna kan exempelvis ta formen av att aktörer försöker ”förränta” sitt befintliga kapital eller ackumulera ett för att sedan konvertera det till ett annat (eller snarare utnyttja sitt kapital för att få ytterligare ett).[23]

Stipendiaternas sociala bakgrund och karriärer

Av de 84 stipendiater som utgör urvalet för detta avsnitt påträffades information om faderns titel (som utgör grunden för en grov klassificering av deras sociala ursprung) för 38 i dessa källor. Resultatet redovisas i tabell 5 nedan.

[20] Broady, Donald (1998) *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg* Uppsala: Skeptronhäften / SEC Occasional Papers, nr. 15, s. 14.
[21] Broady (1998) s. 8.
[22] Broady, Donald (1990) *Sociologi och Epistemologi – Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* Stockholm: HLS Förlag, s. 173f.
[23] Broady (1990) s. 181f.

Tabell 5: Stipendiaternas sociala ursprung och nedärvda kapital. Antal

Samhällsklass	Faderns dominerande typ av kapital	Antal	Delsumma
Högre	Ekonomiskt	9	13
	Kulturellt	4	
Medel	Ekonomiskt	12	19
	Kulturellt	7	
Lägre	Ekonomiskt	5	6
	Kulturellt	1	
SUMMA			38

Källa: Påträffade stipendiater 1950-79 inom fyra ämnen i *Vem är vem* (1962-68) och *Vem är det* (1967, 1973, 1979, 1985, 1990, 1995 & 2001), bearbetning.
Anmärkning: Klassificeringen har utförts på så sätt att yrkestiteln för stipendiaternas fäder har bedömts, först i termer av en tredelad klasstillhörighet och sedan efter vilken kapitaltyp som bedömts dominera för det aktuella yrket. Se tabell 1 i appendix för en beskrivning av klassificeringen.

Från tabell 5 framgår att representanter från högre klass och medelklass är väl representerade bland dessa stipendiater med 13 respektive 19 stipendiater, medan lägre klass är närvarande med blott sex. Inom samtliga klasser är gruppen med en kapitalsammansättning dominerad av ekonomiskt kapital störst. I tabell 6 nedan visas vad för dominerande inriktning dessa grupper har haft på sina karriärer efter stipendiet.

Tabell 6: Stipendiaternas karriärinriktning, fördelade efter socialt ursprung och nedärvt kapital. Antal

Samhällsklass	Faderns dominerande typ av kapital	Karriärinriktning	Antal
Högre	Ekonomiskt	Universitet	6
		Näringsliv	2
	Kulturellt	Universitet	4
		Näringsliv	0
Medel	Ekonomiskt	Universitet	3
		Näringsliv	8
	Kulturellt	Universitet	0
		Näringsliv	6
Lägre	Ekonomiskt	Universitet	4
		Näringsliv	1
	Kulturellt	Universitet	1
SUMMA			35

Källa: Se tabell 5.
Anmärkning: Karriärinriktningen ”Näringsliv” döljer här också två stipendiater med annan karriärinriktning, men som bedömts snarare höra till näringsliv än kultur/universitet.

Tabell 6 visar att bland stipendiater från högre klass har den klart vanligaste karriären varit inom universitet och högskolor, bland dem vars kapitalsammansättning domineras av ekonomiskt kapital är detta dock något svagare än den andra gruppen inom högre klass. Stipendiater från medelklass har till stor utsträckning haft karriärer inom näringsliv, ett mönster som är starkast inom undergruppen som domineras av kulturellt kapital. Karriärerna hos de från lägre klasser kommande stipendiaterna har främst varit inriktade mot universitetsvärlden.

Sverige-Amerika Stiftelsen i ekonomhistorisk och utbildningssociologisk belysning

Den första frågeställningen – *Hur har stiftelsens gynnande av ämnen har sett ut och förändrats under dess verksamhetstid?* – fick på en aggregerad nivå sitt svar av att olika ämnen har efterträtt varandra i volymmässig dominans: Teknik har lämnat över facklan till samhällsvetenskap och naturvetenskap. Huvudresultatet för denna frågeställning är att en förändring av gynnandet faktiskt har skett över tid. När det gäller frågeställning nummer två – *Hur är förhållandet mellan stipendiaternas ämnesval och de strukturekonomiska cyklerna?* – har jag visat att variationen över tid i stipendiaternas ämnesfördelning ligger förvånansvärt väl i linje med ekonomins strukturcykler.[24] I ett nedslag visade jag inte bara att teknikstipendiater åkte till Amerika när teknik stod i fokus för utan att inriktningarna på deras studier också väl motsvarade olika tillväxtområden rent tidsmässigt. Ekonomhistorikerna Anders Nilsson och Lars Pettersson konstaterar följande, apropå utbildningens förhållande till ekonomin (i samband med utbildningsexpansionen under efterkrigstiden) och särskilt ingenjörs-utbildningens förhållande till industrin:

> När det gällde längre utbildningar, exempelvis ingenjörernas, är det mera tveksamt om utbyggnaden hann få någon större effekt på 1950-talets industriomvandling. Det tog lång tid att få fram en ingenjör som faktiskt kunde bidra till omvandlingen[25].

Kanske kan det vara så att vad Sverige-Amerika Stiftelsens verksamhetssyfte säger – att stipendiaterna ska föra med sig spjutspetskompetens av värde för näringsliv, samhällsliv och forskning – får sin innebörd av att stipendiaterna genom sina utlandsstudier tillägnade sig kunskaper som legat ”bättre” i fas med rådande trender inom samhällsekonomin än vad längre

[24] Även om jag i detta papper endast demonstrerade det med ett exempel (för fler, se Melldahl 2007).
[25] Nilsson, Anders & Lars Pettersson (1993) ”Utbildning, ekonomisk omvandling och tillväxt” I: Birgitta Furuhagen (red.) *Äventyret Sverige – En ekonomisk och social historia* Stockholm: Utbildningsradion, s. 183

högre utbildningar kunde förse dem med. Det tar, som Nilsson och Pettersson säger, mycket riktigt ”lång tid att få fram en ingenjör som faktiskt kunde bidra till omvandlingen”. Stipendiaterna, som redan generellt var mycket välutbildade, tillägnade sig enligt detta synsätt erfarenheter och kunskaper som möjligen kunde bidra. Att styra om innehåll och inriktningar i ett helt universitets- och högskolesystem tar av förklarliga skäl mycket lång tid, och kan knappast (och *bör* kanske inte heller) ske för att avpassas efter vad ekonomin just för tillfället har behov av. En ledtråd till stiftelsens position kan alltså vara att den, i alla fall i perioder, har legat närmare ekonomi än utbildning.

Som ett svar på den fjärde frågeställningen– *Hur ser den sociala rekryteringen till stipendierna ut?* – har jag visat att de som tilldelades stipendier snarare kom från högre klasser än från lägre. På den andra frågeställningen – *Hur ser stipendiaternas karriär ut efter stipendiet?* – har jag givit ett tentativt svar: stipendiaterna i urvalet tycks främst ha haft karriärer inom universitetsvärlden och näringslivet. Här tycks det också finnas skillnader mellan olika klasser och fraktioner inom klasserna. Stipendiater från lägre klass förefaller, oavsett vilken typ av nedärvt kapital de besitter, i hög grad nå karriärer inom universitetsvärlden, medan medelklasstipendiaterna enligt samma mönster går till näringslivet. Från en högre klass tycks de flesta inom både den ekonomiska och den kulturella fraktionen söka sig till karriärer inom universitet. Här går det också eventuellt (och mycket preliminärt) att skönja olika strategier för de olika klasserna, när det gäller vad de konverterar det symboliska kapital till som de erhållit genom stipendiet och utlandsstudierna. Stipendiater från lägre och högre klasser tycks i främsta rummet ha ”bytt in” eller använt sig av detta på marknaden för utbildningskapital eller kulturellt kapital medan medelklassen hellre använt sitt genom studier i västerled förvärvade kapitalet för att öka det ekonomiska kapitalet. Stipendiaternas sociala bakgrund kan enligt detta ha haft inverkan på stipendiets individuella (och klassmässiga) betydelse.

Källmaterial och referenser

Otryckta källor

Dataregister, Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

Kortregister, Sverige-Amerika Stiftelsens arkiv.

Melldahl, Andreas (2007) ”Västerled tur och retur – en ekonomhistorisk och utbildningssociologisk studie av Sverige-Amerika Stiftelsens stipendieverksamhet 1919-2006”, Magisteruppsats i ekonomisk historia vid Ekonom-historiska institutionen vid Stockholms universitet.

Tryckta källor

Sverige-Amerika Stiftelsen (1919-2006) *Verksamhetsberättelse* (eller motsvarande) Stockholm: Sverige-Amerika Stiftelsen.

Sveriges Statskalender (1965 & 1970) Stockholm: Almqvist och Wiksell.

Sveriges Statskalender (1975 & 1980) Stockholm: LiberFörlag.

Sveriges Statskalender (1985) Stockholm: Liber Allmänna Förlaget.

Sveriges Statskalender (1990) Stockholm: Allmänna förlaget.

Sveriges Statskalender (1995 & 2000) Stockholm: Fritzes.

Vem är Det (1967, 1973, 1979, 1985, 1990, 1995, 2001) Stockholm: P. A. Norstedt & Söner

Vem är Vem – Stor-Stockholm (1962) Stockholm: Bokförlaget Vem är vem.

Vem är Vem – Svealand utom Stor-Stockholm (1964) Stockholm: Bokförlaget Vem är vem.

Vem är Vem – Götaland utom Skåne, Halland, Blekinge (1965) Stockholm: Bokförlaget Vem är vem.

Vem är Vem – Skåne, Blekinge, Halland (1966) Stockholm: Bokförlaget Vem är vem.

Vem är Vem – Norrland, Supplement, Register (1968) Stockholm: Bokförlaget Vem är vem.

Litteratur

Blanck, Dag

– (1989) *Sverige-Amerika Stiftelsen – De första sjuttio åren 1919–1989* Stockholm: Sverige-Amerika Stiftelsen.

– (1992) ”The Impact of the American Academy in Sweden” i: Rolf Lundén & Erik Åsard (red.) *Networks of Americanization – Aspects of American Influences in Sweden* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Anglistica Upsaliensia* 79.

Broady, Donald (1990) *Sociologi och Epistemologi – Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* Stockholm: HLS Förlag.

Broady, Donald (1998) *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg* Uppsala: Skeptronhäften / SEC Occasional Papers. Tillgängligt från: www.skeptron.uu.se/broady/sec/ske-15.pdf [070524].

Börjesson, Mikael (2005) *Transnationella utbildningsstrategier vid svenska lärosäten och bland svenska studenter i Paris och New York* Uppsala: SEC Research Reports 37, Nov. 2005.

Nilsson, Anders & Lars Pettersson (1993) ”Utbildning, ekonomisk omvandling och tillväxt” i: Birgitta Furuhagen (red.) *Äventyret Sverige – En social och ekonomisk historia* Stockholm: Utbildningsradion.

Schön, Lennart (2000) *En modern svensk ekonomisk historia – Tillväxt och omvandling under två sekel* Stockholm: SNS Förlag.

Appendix

Tabell 1: Stipendiaternas sociala ursprung och nedärvda kapital

Samhällsklass	Specificering	Kapitaltyp	Antal	Summa
Högre	Direktör / disponent	Ekonomiskt	7	13
	Överingenjör	Ekonomiskt	1	
	Läkare	Ekonomiskt	1	
	Professor	Kulturellt	3	
	Länsantikvarie	Kulturellt	1	
Medel	Köpman, kamrer etc.	Ekonomiskt	8	19
	Officer	Ekonomiskt	2	
	Ingenjör	Ekonomiskt	2	
	Läroverksadjunkt	Kulturellt	2	
	Intendent, apotekare etc.	Kulturellt	4	
	Konstnär	Kulturellt	1	
Lägre	Arbetare	Ekonomiskt	1	6
	Lantbrukare	Ekonomiskt	4	
	Sekreterare	Kulturellt	1	

Källa: Påträffade stipendiater 1950-1979 inom fyra ämnen i *Vem är vem* (1962-68) och *Vem är det* (1967, 1973, 1979, 1985, 1990, 1995 & 2001), bearbetning.
Anmärkning: Den klassificerade kapitaltypen avgörs inte alltid av *tillgången* på en specifik typ av kapital, utan även *frånvaron* av en annan. Således kännetecknas kanske inte officerare på mellannivå främst av sin tillgång av ekonomiskt kapital, men här har de förts dit på grund av en bedömd brist på kulturellt kapital för gruppen.